

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

35

Zeszyt z okazji 60-lecia istnienia muzeum w Starej Synagodze w Krakowie /
Volume issued on the occasion of the 60th anniversary of the museum
in the Old Synagogue in Kraków

Koncepcja merytoryczna zeszytu /
The concept behind the main theme of the volume:
Eugeniusz Duda

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2017

Kolekcje, muzea

Collections, museums

Judaika w kolekcji rzemiosła artystycznego Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie

Muzeum Książąt Czartoryskich, założone w Puławach w roku 1796, jest najstarszym muzeum w Polsce i jednym z najstarszych w Europie¹. Jego podstawą była kolekcja księżnej Izabeli z Flemingów Czartoryskiej, polskiej magnatki i patriotki. Izabela Czartoryska kolekcjonerstwem zajęła się wiele lat wcześniej, a do utworzenia muzeum przyczyniły się romantyczne wizje fundatorki i jej uczucia patriotyczne. Nie wszystkie zbierane przez nią przedmioty i pamiątki mają znaczące walory artystyczne, ale wszystkie miały dla kolekcjonerki wartość historyczną, dokumentowały i przypominały o złotych wiekach Rzeczypospolitej. Rozwój zapoczątkowanej przez nią w Puławach kolekcji trwał do roku 1831. Upadek powstania listopadowego i związana z nim tragedia Puław na długie lata zahamowała rodzimy rozwój muzealnictwa². Podczas powstania listopadowego wojsko rosyjskie zniszczyło Puławę, zdewastowało pałac i ogród, rozgrabilo dobra Czartoryskich, księżna wraz z córką Marią ratowały się ucieczką. Gdy powstanie upadło, dobra Czartoryskich wraz z Puławami zostały skonfiskowane przez Rosję. Książę Adam Jerzy Czartoryski, który w powstaniu był naczelnikiem Rządu Tymczasowego, został zmuszony do ucieczki, gdyż ówczesne władze za jego działalność patriotyczną wydały na niego wyrok śmierci³. Czartoryscy udali się na emigrację, początkowo do Sieniawy (w zaborze austriackim), a następnie do Paryża. Część zbiorów muzealnych udało się ukryć, spakować i wywieźć w bezpieczne miejsca, początkowo do Sieniawy, skąd następnie trafiły do Kórnika i Paryża, reszta została rozgrabiona i zniszczona. Wnuk twórczyni cennej kolekcji, książę Władysław Czartoryski, chcąc wypełnić wolę babki, po kilku latach starań, w roku 1874, przywiózł zbiory znów do Polski. Przywiezione z Paryża do Krakowa zabytki zostały rozlokowane w budynku dawnego arsenału miejskiego, przylegającego do murów miej-

skich Krakowa, które miasto darowało rodzinie Czartoryskich specjalnie w celu pomieszczenia i ekspozycji zbiorów. Z czasem Czartoryscy kupili jeszcze sąsiedni budynek zwany Klasztorkiem i trzy sąsiednie kamienice (w tym dom Ambrożego Grabowskiego), przebudowując je na pałac. W tych właśnie budynkach w 1876 roku powstało prywatne, ale powszechnie dostępne muzeum.

Muzeum Czartoryskich przeszło jeszcze jeden tragiczny w historii okres, były to lata II wojny światowej i okupacji niemieckiej.

Nie wiemy dokładnie, ile przedmiotów zaginęło, a ile zostało zniszczonych podczas wojen, grabieży i rekwizycji. O wielkości kolekcji możemy wnioskować jedynie na podstawie katalogów i spisów archiwalnych. Do dnia dzisiejszego spośród licznej kolekcji przedmiotów rzemiosła polskiego, europejskiego i światowego znajdują się też przedmioty rzemiosła żydowskiego oraz używane przez Żydów. Pewna ich część prawdopodobnie pochodzi z okolic Sieniawy lub Puław i trafiła do zbiorów za pośrednictwem Żydów związanych z majątkiem Czartoryskich⁴.

Judaika do kolekcji Izabeli Czartoryskiej trafiły już na początku XIX wieku. Jest to więc najstarsza odnotowana kolekcja rzemiosła żydowskiego w zbiorach polskich. Wszystkie znajdujące się obecnie w Muzeum Książąt Czartoryskich judaika zostały włączone do kolekcji za czasów Izabeli Czartoryskiej lub jej potomków: Władysława i Adama Ludwika Czartoryskich. Zinventaryzowane są w licznych katalogach kolekcji, zebrane i powtórzone w rękopiśmiennym katalogu, zapoczątkowanym przez Leona Bentkowskiego w roku 1880 i kontynuowanym do roku 1926.

Jednym z najstarszych obiektów w kolekcji jest srebrna, złocona, filigranowa oprawa na zwój Estery. Oprawa została zakupiona na przełomie XVIII i XIX wieku, a więc można

¹ *History of The Czartoryski Museum* [online]. Czartoryski Museum [dostęp 19 czerwca 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.czartoryski.org/museum.htm>.

² Chwalewicz Edward: *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości uło-*

zone. T. 1. Warszawa 1926–1927, s. 51 i nn.

³ Kukiel Marian: *Banicja księcia Adama Czartoryskiego i katastrofa Puław*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, r. 44, t. 1, z. 4, s. 473–492.

⁴ *Żydzi w kręgu Denhoffów, Sieniawskich i Czartoryskich (II połowa XVII – koniec XIX wieku)*. Słownik biograficzny. Oprac. Janusz S. Nowak przy współpracy Zofii Nowak. Kraków 2007.

domniemywać, że do kolekcji włączyła ją sama Izabela Czartoryska. Oprawa jest niezwykle precyzyjnie wykonana i stanowi przykład wysokiego kunsztu sztuki złotniczej. Pojemnik w formie wydłużonego walca z nasadkami filigranowymi w formie kwiatu wielopłatkowego zakończony jest toczonymi, gruszkowatymi końcówkami. Na pełny walec nałożone są dwie taśmy z filigranu, obwiedzione łańcuszkiem i rozdzielone toczonym pierścieniem. Filigranowe taśmy złożone są z pięciopłatkowych rozetek i liści, w tym liści winorośli. W podłużną szczelinę włożono metalową listwę z siedmioma otworkami, do której przymocowany był pierwotnie pergaminowy zwój. Puzderko otwiera się po odkręceniu bocznych, toczonych zakrętek. Na nakrętkach i wałku wybite są lwowskie punce kontrybucyjne z lat 1806–1807. Jest to bardzo ważny znak datujący, wskazujący na górną granicę czasu powstania obiektu. Tak zwane repunce to znaki kontrybucyjne, wprowadzone w Krakowie i Lwowie przez cesarza Franciszka II Habsburga ustawą z 20 sierpnia 1806 roku⁵. Gdy właściciel chciał nadal posiadać przedmiot, musiał zapłacić jego równowartość w srebrze, wówczas wybijano na przedmiocie znak zwolnienia, po czym przedmiot wydawano właścicielowi⁶. Umieszczone na zakrętce Megilat Ester punce – znak zwolnienia z lat 1809–1810 – wskazują na wykupienie przez właścicielkę oprawy Megili na wagę srebrnych monet.

Nie wiemy dokładnie, kiedy do zbiorów zakupione zostały kolejne judaika, ale znaczna ich część została wpisana do rękopiśmiennego katalogu w roku 1869⁷, wnioskować więc można, że już wówczas znajdowały się w zbiorach kolekcji Czartoryskich, zarządzanej przez Władysława Czartoryskiego, wnuka twórczyni kolekcji. Wymienić tu należy dwa pojemniki używane podczas obrzędu Hawdali, ażurową w formie owocu osadzonego na nóżce-łodydze i ażurową w formie czworobocznej wieży.

Srebrny pojemnik w formie owocu wyrasta z niewielkiego pierścienia, otoczonego listkami kwiatu na jednej nóżce. Część górna ma formę półkuli zamkniętej płaską, okrągłą blaszką z niewielkim otworkiem w części centralnej. Wieczko jest zdejmowane, ażurowe, w formie dziesięciopłatkowego kwiatu z niewielką łodyżką. Wykonana została zapewne w Polsce około drugiej połowy XVIII wieku. Niestety brak jej zwieńczenia, być może była tam pierwotnie toczona kuleczka, kwiat lub kogucik, można to wnioskować na podstawie wyglądu podobnych w formie pojemników na wonności zachowanych w zbiorach muzealnych.

Druga to ażurowa, czworoboczna wieżyczka. Jej góra ma formę dachu namiotowego, utworzonego z czterech ażu-

rowych trójkątów. Na szczycie umocowano ruchomą chorągiewkę osadzoną na kuli. Wieżyczka zapachowa stoi na czterech kulistych nóżkach. Dwie równoległe kondygnacje z balustradkami obiegają jej trzon. W górnej kondygnacji osadzone są niewielkie, zaokrąglone górą drzewiczki. Powstała na ziemiach polskich na przełomie XVIII i XIX wieku. Pojemnik na wonności na balustradzie i chorągiewce ma wybitą celną importową puncę francuską z lat 1864–1893, co odpowiada okresowi dyslokacji zbiorów. Wskazuje także na daleką drogę, jaką wieżyczka przebyła, zanim trafiła do Krakowa.

Nie jest to jedyny przedmiot rzemiosła żydowskiego w zbiorach Książąt Czartoryskich, który odbył drogę z Polski do Paryża i z powrotem do Polski. Futerał na amulet Żydów sefardyjskich pokonał podobną drogę. Jego oprawa jest w formie srebrnego walca otwierającego się z jednej strony, który zawiera w sobie wewnętrzną srebrną, złożoną tuleję. Pojemnik zdobiony jest filigranową plecionką z aplikowanymi trzy- i sześciopłatkowymi drobnymi kwiatuśkami i rombami o różnej wielkości. Boki są półokrągłe, zdobione dziesięciopłatkowymi rozetkami, jedna strona jest otwierana. W części górnej umieszczone są trzy taśmowate uchwyty, przez które przeciągnięty jest długi łańcuch z niewielkich koluszek. Oprawę zdobi pięć łezkowatych koralików. U dołu umieszczone są trzy kółeczka, na których wiszą trzy medaliony. Futerał nawiązuje formą do biżuterii Żydów jemeńskich i powstał zapewne na Bliskim Wschodzie w XVIII lub XIX wieku. Wewnątrz brak amuletu. Na oprawie przybity jest stempel wwozowy francuski z lat 1864–1893.

Interesująca jest historia tych przedmiotów. Oba zabytki odbyły daleką drogę z Polski do Paryża, gdy zbiory ewakuowane były w trosce o ich bezpieczeństwo do Hôtel Lambert.

W zbiorach znajdują się jeszcze dwa inne pojemniki na wonne zioła, niestety nie wiemy, kiedy trafiły do zbiorów, ale wnioskując z daty wpisania ich do katalogu⁸, było to w drugiej połowie wieku XIX. Są to owalny, ażurowy pojemnik oraz skrzyneczka zamykana pokrywą. Niewielkich rozmiarów filigranowy, tulejowaty pojemnik wykonano ze złożonego mosiądzu, jest zamykany przykrywką zakończoną na szczycie kółeczkiem. Ażurowa skrzyneczka o zaokrąglonych bokach zaopatrzona jest w półkuliste wieczko, osadzone na zawiasach, prawdopodobnie pierwotnie zamykana była na skobelek lub i kłódeczkę.

Kolejne judaika trafiły do kolekcji w następnych latach, są to czepce i załóżki do ubiorów Żydówek.

W roku 1882 zakupiono czepiec Żydówki z miejscowości Majdan Sieniawski. Jest to czepiec kulisty typu kupke, uszyty z tkaniny brokatowej, broszowanej sznelką, przędzą

⁵ Celem było zebranie pieniędzy na prowadzoną wojnę, zgodnie z zarządzeniem specjalnie powołana w tym celu komisja starała się ocechować wszystkie złote i srebrne przedmioty będące własnością obywateli, od których, zgodnie z ustawą, należało zapłacić podatek. Zależał on od wagi, od złotego przedmiotu płacono 12 grajcarów za wagę 1 dukata, od srebrnych – 20 grajcarów od wagi 1 łuta. Cechowanie repuncą rozpoczęło się 1 września 1806 r. 22 lipca 1807 r. wprowadzono tzw. znak zapasowy, dla ocechowania wyrobów, które nowa ustawa zastała w sklepach. 1 kwietnia 1809 r. ukazała się kolejna ustawa cesarska – o wykupie złota i srebra z rąk obywateli,

polegająca na przymusie sprzedaży państwu przedmiotów ze srebra i złota. Płacono za nie papierowym pieniądzem o równowartości kruszcu.

⁶ Lepszy Leonard: *Przemysł złotniczy w Polsce*. Kraków 1933, s. 229.

⁷ Collection Czartoryski Catalogue 1869, Biblioteka i muzeum Czartoryskich w Paryżu. Biblioteka Czartoryskich, rkps 12309, s. 27.

⁸ Bentkowski Leon, Smoleński Adam, Komornicki Stefan S.: „IV. Spis srebra w zbiorach XX. Czartoryskich Nr 1–164, „Przemysł artystyczny” 1877–1934, Muzeum i Biblioteka w Krakowie. Biblioteka Czartoryskich, rkps 12776, poz. 154.

jedwabną i nicią metalową we wzór złożony z drobnych kwiatów i liści. Na brzegach aplikowana jest koronka klockowa z nici metalowych.

W tym samym czasie do kolekcji trafił bogato haftowany, dwudzielny czepiec żydowski. Otok wycięty w dwa półkola z przodu z ząbkami. Przód w całości pokryty szerokimi pasmami koronki metalowej, złotej, klockowej we wzór wachlarzyków w sieci, z przodu nad czołem uformowany w sterzący czubek. Brzeg obszyty aksamitem czarnym i pasmem koronki formowanej w technice szpanier arbajt (wzór zwany lisky, czyli łuski). Tył zmarszczony, całkowicie pokryty haftem, ornament złożony z puncowanych blaszek w formie listków, łezek i serduszek przytrzymanych bajorkiem uzupełniającym cekiny i kładziona nić złota. Wysokie brzegi wzorów obwiedzione są pasmami gofrowanej blaszki srebrnej, złoczonej. Dekoracja składa się z kwiatów pomiędzy wiciami roślinnymi i drobnymi listkami. Tło jest szczelnie pokryte cekinami i bajorkiem. W niewidocznych miejscach zagięcia aplikowany jest galon złoty. Dołem doszyty został zmarszczony galon złoty. Oba czepce datowane są na pierwszą połowę wieku XIX.

29 sierpnia 1888 roku za sumę 50 koron austriackich do zbiorów zakupiony został gorset do sukni żydowskiej, uszyty z tkaniny w karpiołuskę, aplikowany koronką wykonaną techniką szpanier arbajt⁹. Gorset nosi wyraźne ślady zużycia, widać, że przez pewien okres był noszony, z takiej samej tkaniny uszyta jest dwuczęściowa suknia, składająca się ze spódnicy i stanika. Ubioru uszyto z materii w karpiołuskę, produkowanej w manufakturze w Słucku. Ten charakterystyczny rodzaj tkanin wytwarzała słucka manufaktura Radziwiłłów w latach 1807–1842. W tych latach tak powszechnie kojarzona z pasami kontuszowymi, zasadniczo zmieniła produkowany asortyment tkanin po roku 1807. Jej działalność w tym czasie zasługuje na osobny artykuł, tu jedynie warto zaznaczyć, że gdy rodzina Madzarskich wycofała się z dzierżawy, manufakturę początkowo przejęli bracia Dubieccy, potem Tomasz Borsuk, by w końcu stać się areną żydowską¹⁰. Wówczas zaprzestano w niej produkcji pasów kontuszowych zwanych potocznie słuckimi, a wytwarzano głównie materie złotolite w karpiołuskę zwane żyłtami, używane do szycia ubiorów, w tym pasków do kitli męskich, załóżek i sukni żydowskich.

W roku 1892 do zbiorów zakupiono cztery haftowane kołnierze do kitli żydowskich, powszechnie zakładanych w święto Jom Kipur. Kołnierze uszyto z tkaniny bawełnianej, lamowanej blaszką srebrną, haftowanej srebrnymi i złoczo-

nymi cekinami, pajetkami, bajorkiem i nicią złotą w kwiaty i liście. Powstały na przełomie XVIII i XIX wieku. Precyzja wykonania świadczy o tym, że hafty wykonali profesjonalni hafciarze, posługującymi się wzornikami i szablonami.

Przed rokiem 1892 do zbiorów trafiły też atary wykonane techniką szpanier arbajt oraz pokrycia załóżek do stroju kobiecego, haftowane, z tkanin brokatowych i broszowanych, w tym jedna z galonu z produkcji manufaktury w Słucku.

Ostatni przedmiot rzemiosła żydowskiego znalazł się w Muzeum Książąt Czartoryskich 20 lutego 1926 roku. Fragment haftu żydowskiego został kupiony w Hali Licytacyjnej w Krakowie, mieszczącej się przy ulicy Brackiej 6, z funduszy muzealnych za sumę 25 zł. Prawdopodobnie pierwotnie był to napierśnik, uszyty z ałasu i haftowany, podobnie jak wyżej omówione, cekinami, bajorkiem i złożonymi blaszkami, który następnie został skrócony, obcięty i podwinięty oraz wtórnie podszyty fragmentem bawełnianego płótna¹¹.

Ostatnie miejsce w minikatalogu judaików ze zbiorów Muzeum Książąt Czartoryskich zajmuje odlany w srebrze medal zwany potocznie szeklem zgorzeleckim, nie jest on *sensu stricto* judaikiem, jednak ze względu na fakt, że jest rzadkością w polskich zbiorach muzealnych, zdecydowałam się włączyć go do niniejszego artykułu. Okrągły medal ma na awersie kielich o owalnej podstawie i przewężonym nodusie z płomieniami i oparami dymu, wokoło napis hebrajski שקל ישראל (szekel Israel), na rewersie drzewko oliwne i otaczający go napis hebrajski: ירושלים הקדושה (święta Jerozolima). Na otoku równoległe żeberka¹². Wywiercony otwór wskazuje na użycie medalionu jako talizmanu, „świętego medalika”. Identyczny przedmiot znajdował się w kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej, a obecnie przechowywany jest w zbiorach Narodowego Muzeum Sztuk Pięknych im. A.S. Puszkina w Moskwie¹³.

Podsumowując, należy wspomnieć, że najliczniejszym i najznacznym zbiorem judaików w kolekcji Muzeum Książąt Czartoryskich są grafiki, rysunki i obrazy, a jedynie niewielką część w całości kolekcji stanowią przedmioty rzemiosła artystycznego. Wszystkie łączy, omówiona powyżej, burzliwa historia.

I tak z przeszłości do przyszłości trafiła kolekcja judaików. Pozostaje wyrazić nadzieję, że zajmie ona znaczące miejsce w – należącym już obecnie do Narodu, a administrowanym przez Muzeum Narodowe w Krakowie – Muzeum Książąt Czartoryskich¹⁴.

⁹ Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików. Cz. 1. Tkaniny*. Kraków–Warszawa 2008, s. 90–91, poz. 32.

¹⁰ Świeykowski Emmanuel: *Zarys artystycznego rozwoju tkactwa i haftarstwa, objaśniony zabytkami Muzeum Narodowego w Krakowie*. Kraków 1906, s. 152–153.

¹¹ Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików...*, s. 123, poz. 61; s. 124, poz. 62; s. 94–95, poz. 37.

¹² Typ E2 według klasyfikacji Kisch, tabl. IX; Kisch Bruno: *Shekel Medals and False Shekels*. „Historia Judaica. A journal of studies in Jewish history, especially in legal and economic history of the Jews” 1941, Vol. 3, No. 2, pp. 67–101.

¹³ „Dwie imitacje szekli hebrajskich z XVIII w. Na awersie ka-

dzielnicą i hebrajski napis. Na rewersie gałązka oliwna i również hebrajski napis”. Chodzi o drugi z wymienionych obiektów – srebro, 7,23 g, 30 mm [H-12582]; Arabas Iwona, współpraca: Michajłowna Smirnowa Natalia, Krasnobajewa Ulia, Kowalenko Siergiej A.: *Ocalale z moskiewskiej pożogi. Materialne ślady świętości przyrodniczej kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej*. „Cenne Bezcenne Utracone” [online]. 2013, nr 12 [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w Internecie: http://cennebezczenne.pl/wp-content/uploads/2017/11/CBU_2013_1-4-s-52-57__arabas.pdf

¹⁴ 29 grudnia 2016 r. zbiory Muzeum Książąt Czartoryskich stały się własnością Muzeum Narodowego w Krakowie.

Katalog judaików z kolekcji rzemiosła
artystycznego Muzeum Książąt
Czartoryskich w Krakowie

(opis cytowanych pozycji źródłowych i literaturowych
znajdują się w bibliografii na końcu artykułu)

Pojemnik na wonności

Nr inw. MNK XIII-1

Polska (?), XVIII wiek

Tworzywo / technika: srebro, mosiądz; filigran, aplikacja, srebrzenie

Wymiary: wys. 5,2 cm, szer. 5 cm, dł. 9 cm

Wpisany do inwentarza w roku 1888: „Kufereczek srebrny ażurową robotą, przezroczysty” [Katalog Bentkowskiego IV, poz. 16]

Pojemnik na wonności

Nr inw. MNK XIII-3

Polska, przełom XVIII i XIX wieku

Tworzywo / technika: srebro, filigran

Wymiary: wys. 20,9 cm

Na stopie, balustradzie i chorągiewce punca wzorcowa francuska z lat 1864–1863 [Rosenberg 1928, s. 266, poz. 6614]

Wpisany do inwentarza w 1888 roku: „Wieżyczka kwadratowa srebrna, filigranową robotą, z chorągiewką” [Katalog Bentkowskiego IV, poz. 20]

Bibl.: Collection Czartoryski Catalogue 1869, s. 27

Pojemnik na wonności

Nr inw. MNK XIII-20

Polska (?), XVIII wiek

Tworzywo / technika: złoto, mosiądz; filigran, złocenie

Wymiary: wys. 2,1 cm

Wpisany do inwentarza w 1888 roku: „Szkatułeczka srebrna roboty filigranowej, indyjskiej” [Katalog Bentkowskiego IV, poz. 154]

Pojemnik na wonności

Nr inw. MNK XIII-1161

Polska, druga połowa XVIII wieku

Tworzywo / technika: srebro; filigran

Wymiary: wys. 16,2 cm, średn. kuli 4,1 cm

Wpisany do inwentarza w 1888 roku: „Z filigranu srebrnego wyrobione naczynie, u dołu wązkie, u góry koliste, z pokrywką, na podstawie drutowej” [Katalog Bentkowskiego IV, poz. 128]

Bibl.: Collection Czartoryski Catalogue 1867, s. 27

Oprawa Zwoju Estery

Nr inw. MNK XIII-500

Polska, ok. połowy XVIII wieku

Tworzywo / technika: srebro, złoto; kucie, filigran, złocenie, toczenie

Wymiary: wys. 18,6 cm, średn. 3,2 cm

Sygnatury na nakrętkach i wałku: lwowskie repunce kontrybucyjne z lat 1806–1807 [Rosenberg 1928, s. 435, poz. 7875; Lepszy 1933, s. 229, poz. 182; (na zakrętce) FR (Frei – wolny) znak zwolnienia z lat 1809–1810 [Rosenberg 1928, s. 435, poz. 7886; Lepszy 1933, s. 229, poz. 186; Gradowski 2001, s. 224, poz. 30]

Wpisany do inwentarza około 1880 roku: „Tora żydowska kształtu walcowatego z blachy srebrnej, połącanej, pokrytej srebrem, filigranową robotą” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 163]

Futerał na amulety Żydów sefardyjskich

Nr inw. MNK XIII-502
Bliski Wschód, XVIII wiek
Tworzywo / technika: srebro, filigran, złocenie, korale; odlewanie, kucie, repusowanie
Wymiary: dł. 11 cm, dł. łańcuszka 50 cm, szer. 3 cm
Brak amuletu wewnątrz
Stempel wwozowy francuski z lat 1864–1893 [Rosenberg 1928, s. 266, poz. 6614].

Wpisany do inwentarza około 1883 roku: „Tora żydowska srebrna, wysadzana koralami, na łańcuszku srebrnym” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 1173]

Atara

Nr inw. MNK. XIII-2216
Polska, XIX wiek
Tworzywo / technika: folia metalowa srebrna, nić metalowa, nić lniana; koronka formowana techniką szpanier arbajt
Wymiary: dł. 66 cm, szer. 3 cm
Brak danych o wpisie do inwentarza

Czepiec żydowski

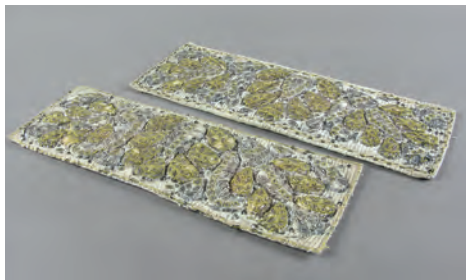
Nr inw. MNK. XIII-2477
Polska, początek XIX wieku, tkanina XVIII wiek
Tworzywo / technika: len, bawełna, jedwab, nić metalowa srebrna i złota, bajorek, cekiny, pajetki; szycie ręczne, haft blaszką, cekinami, bajorkiem, aplikacja, koronka klockowa, koronka formowana techniką szpanier arbajt
Wymiary: średn. 25 cm
Wpisany do inwentarza około 1883 roku: „Czepiec żydowski wyszywany złotem i blaszkami” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 736]

Czepiec żydowski

Nr inw. MNK. XIII-2478
Polska, pierwsza połowa XIX wieku
Tworzywo / technika: tkanina brokatowa, nić metalowa srebrna i złociona, fryzowana i gładka, koronka klockowa z nici złotych; szycie ręczne, aplikacja
Wymiary: średn. 24 cm
Wpisany do inwentarza około 1883 roku: „Czapeczka złotolita, kobieca mieszczańska z XVIII w.” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 916]

Kołnierze do kitla

Nr inw. MNK XIII-2112/1-2

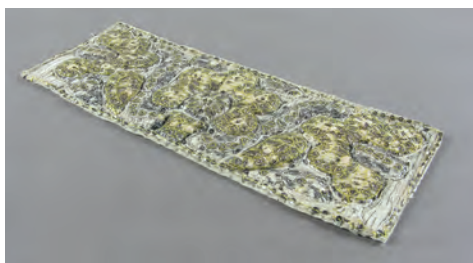
Polska, koniec XVIII – początek XIX wieku

Tworzywo / technika: płótno, len, blaszka srebrna, blaszka srebrna złożona, pajetki, bajorek, cekiny; haft na podkładzie, szycie ręczne, aplikacja, haft kładziony na podwleczeniu

Wymiary: dł. 11, 5 cm, szer. 31,5 cm; dł. 10,5 cm, szer. 30,5 cm

Wpisane do inwentarza około 1885 roku: „Cztery kawałki haftu wypukłego z blaszkami srebrnymi (na jednym granacik inne wyprute) z ubrania żydówek XVIII wiek” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 1293]

Kołnierz do kitla

Nr inw. MNK XIII-2113

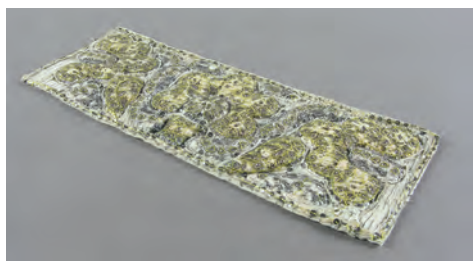
Polska, koniec XVIII – początek XIX wieku

Tworzywo / technika: płótno, len, blaszka srebrna, blaszka srebrna złożona, pajetki, bajorek, cekiny; szycie ręczne, haft na podkładzie, haft kładziony na podwleczeniu, haft kładziony, haft cekinami

Wymiary: dł. 24 cm, szer. 9,5 cm

Wpisany do inwentarza około 1885 roku: „Cztery kawałki haftu wypukłego z blaszkami srebrnymi (na jednym granacik inne wyprute) z ubrania żydówek XVIII wiek” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 1293]

Kołnierz do kitla

Nr inw. MNK XIII-2114

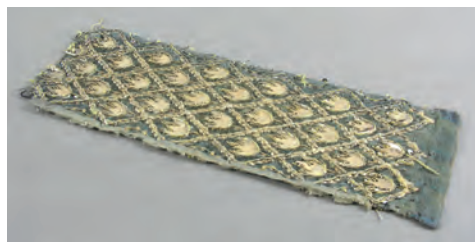
Polska, koniec XVIII – początek XIX wieku

Tworzywo / technika: płótno, len, pajetki, cekiny, blaszka srebrna gładka i puncowana, folia metalowa srebrna gofrowana, blaszka srebrna złożona, kamień jubilerski; szycie ręczne, aplikacja, haft cekinami na wysokim podkładzie, haft kładziony na podwleczeniu, koronka formowana techniką szpanier arbajt

Wymiary: dł. 11,2 cm, szer. 30,8 cm

Wpisany do inwentarza około 1885 roku: „Cztery kawałki haftu wypukłego z blaszkami srebrnymi (na jednym granacik inne wyprute) z ubrania żydówek XVIII wiek” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 1293]

Pokrycie załóżki

Nr inw. MNK. XIII-2456

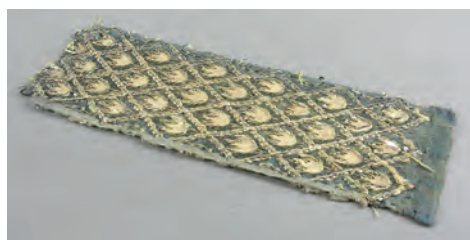
Polska, XIX wiek

Tworzywo / technika: aksamit, metalowe cekiny, pajetki, bajorek, nić metalowa złota; szycie ręczne, haft cekinami na podwleczeniu z nici lnianych, aplikacja

Wymiary: dł. 10,5 cm, szer. 29 cm

Brak danych o wpisie do inwentarza

Pokrycie załóżki

Nr inw. MNK. XIII-2457

Polska, XIX wiek, tkanina: Prusy

Tworzywo / technika: brokat, nić metalowa złota, przędza jedwabna; szycie ręczne, broszowanie, lansowanie

Wymiary: dł. 21 cm, szer. 8 cm

Brak danych o wpisie do inwentarza

Pokrycie załóżki

Nr inw. MNK XIII-2463

Polska, XIX wiek

Tworzywo / technika: tkanina brokatowa, cekiny, bajorek, nić metalowa srebrna; szycie ręczne, haft cekinami, haft bajorkiem

Wymiary: dł. 21 cm, szer. 7,5 cm

Brak danych o wpisie do inwentarza

Fragment załóżki

Nr inw. MNK XIII-5055

Polska, początek XIX wieku

Tworzywo / technika: aksamit, bajorek, cekiny, pajетки z blaszki srebrnej złoconej; szycie ręczne, haft na podkładzie cekinami i bajorkiem, koronka formowana techniką szpanier arbajt, aplikacja

Wymiary: wys. 16 cm, szer. 15

Do karty inwentarzowej dopięta mała karteczka z napisem: „Kawałek tkaniny (aksamit, może błękitny naszywany blaszkami srebrnymi okrągłymi w skośną kratę, w której okach ponaszowane sercowate listki blachy srebrnej, obszyte sprężynkami ze złotego drucika. Ten wzór ujęty z dwóch stron szlakiem z naszywanej okrągłymi blaszkami pojedynczej plecionki z dwu stron naszyte fragmenty srebrnego galonu podszyte żółtym rypsem, nowocz. w. 16 cm, S. 15 cm, kupione z funduszów muzealnych w Hali Licytacyjnej (Mmn [madam] Sikorska, ul. Bracka 6)”

Pochodzenie: kupione z funduszów muzealnych w Hali Licytacyjnej w Krakowie, ulica Bracka 6, za 25 zł, 20 lutego 1926 roku

Brak danych o wpisie do inwentarza

Pokrycie załóżki

Nr inw. MNK XIII-2699

Polska, Słuck, Fabryka Księżęca Skarbu Radziwiłłowskiego, początek XIX wieku, po roku 1807

Tworzywo / technika: jedwab, nić metalowa złota; taqueté façonné

Wymiary: wys. 20,5 cm, szer. 5,8 cm

Brak danych o wpisie do inwentarza

Suknia damska

Nr inw. MNK XIII-1558/1-2

Polska, Słuck, tkanina: po 1807, uszycie: około 1820–1830

Tworzywo / technika: tkanina złotolita w karpiołuskę; szycie ręczne

Wymiary: wys. spódnicy 100 cm, szer. spódnicy 215 cm; wys. stanika 38 cm, szer. stanika przód 40 cm; wys. pleców 35 cm, szer. pleców 38,5 cm

Brak danych o wpisie do inwentarza

Stanik sukienki damskiej

Nr inw. MNK XIII-2206

Polska, Słuck, początek XIX wieku, tkanina po 1807, uszycie około 1815–1820

Tworzywo / technika: tkanina złotolita w karpiołuskę; szycie ręczne, aplikacja, koronka formowana techniką szpanier arbajt

Wymiary: dł. tyłu:

25 cm, dł. przodu: 34,5 cm, szer. pleców: 23 cm

Zakup 29 sierpnia 1882 roku za sumę 50 koron austriackich

Wpisany do inwentarza około roku 1885: „Stanik do sukni lity, w karpia łuskę.” [Katalog Bentkowskiego I, poz. 1164; Dziennik czynności, rkps 12346, poz. 7077]

Medal

Nr inw. MNK XIII-2869

Zgorzelec (?), początek XVIII wieku

Tworzywo / technika: srebro, odlew

Wymiary: średn. 2,8 cm

Medal ma na awersie wybitny znak kontrybucyjny dla przedmiotów średniej wielkości, tzw. repunca, z lat 1806–1807, wytłoczona w urzędzie probierczym we Lwowie [Lepszy 1933, s. 229, nr 183, Rosenberg 1928, s. 435, poz. 7876]

Wpisane do inwentarza około 1888 roku [Katalog Bentkowskiego I, poz. 128]

Bibliografia

Źródła archiwalne

Biblioteka Czartoryskich

Katalog Bentkowskiego I = Bentkowski Leon, Smoleński Adam, Komornicki Stefan S.: „I. Katalog [przedmiotów] muzealnych różnych w zbiorach XX. Czartoryskich” Nr 1–1694, „Przemysł artystyczny”, 1880–1926, Muzeum i Biblioteka w Krakowie, rkps 12773

Katalog Bentkowskiego IV = Bentkowski Leon, Smoleński Adam, Komornicki Stefan S.: „IV. Spis srebra w zbiorach XX. Czartoryskich Nr 1–164, „Przemysł artystyczny”, 1877–1934, Muzeum i Biblioteka w Krakowie, rkps 12776

Collection Czartoryski Catalogue 1869, Biblioteka i muzeum Czartoryskich w Paryżu, rkps 12309

Dziennik czynności. Muzeum i Biblioteka w Krakowie, 1885–1915, rkps 12346

Opracowania

Arabas Iwona, współpraca: Michajłowna Smirnowa Natalia, Krasnobajewa Ulija, Kowalenko Siergiej A.: *Ocalate z moskiewskiej pożogi. Materialne ślady świetności przyrodniczej kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej*. „Cenne Bezcenne Utracone” [online]. 2013, nr 12 [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w Internecie: http://cennebeczenne.pl/wp-content/uploads/2017/11/CBU_2013_1-4-s-52-57__arabas.pdf

Chwalewik Edward: *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*. T. 1. Warszawa 1926–1927

Gradowski 2001 = Gradowski Michał: *Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach*. Warszawa 2001

History of The Czartoryski Museum [online]. Czartoryski Museum [dostęp 19 czerwca 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.czartoryski.org/museum.htm>

Kisch Bruno: *Shekel Medals and False Shekels*. „Historia Judaica. A journal of studies in Jewish history, especially in legal and economic history of the Jews” 1941, Vol. 3, No. 2, pp. 67–101

Kukiel Marian: *Banicja księcia Adama Czartoryskiego i katastrofa Puław*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, R. 44, t. 1, z. 4, s. 473–492

Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików*. Cz. 1. *Tkaniny*. Kraków–Warszawa 2008

Lepszy 1933 = Lepszy Leonard: *Przemysł złotniczy w Polsce*. Kraków 1933

Rosenberg 1928 = Rosenberg Marc: *Der Goldschmiede Merkzeichen*. Bd. 4. Frankfurt a. M. 1928

Żydzi w kręgu Denhoffów, Sieniawskich i Czartoryskich (II połowa XVII – koniec XIX wieku). *Słownik biograficzny*. Oprac. Janusz S. Nowak przy współpracy Zofii Nowak. Kraków 2007

Słowa kluczowe

judaika, Muzeum Książąt Czartoryskich, ubiory, amulet, zwój Estery, pojemnik na wonności, szekel zgorzelecki

Judaica in the collection of artistic craftsmanship of the Princes Czartoryski Museum in Kraków

The Princes Czartoryski Museum, founded in Puławy in 1796, was the first museum in Poland and one of the oldest in Europe. Its foundation was the collection of Princess Izabela Czartoryska née Fleming, while its core was a collection of memorabilia of famous Poles, gathered in the Temple of the Sybil, which were supposed to document and recall the golden age of the Republic of Poland. Over time, the museum collection was enriched with memorabilia of famous Europeans, housed in the Gothic House in Puławy, and in the next phase, this time during the time of Władysław Czartoryski, enriched with collections of world art. It was during this time, in addition to other valuable precious items, that the most Judaica was incorporated into the collection.

The oldest of them date back to the 18th century, which is when they were added to the Puławy collection of Izabela Czartoryska, as evidenced by the dates punched into them. Perhaps some of the earliest acquired items may come from Jews may come from the Sieniawa and Puławy Czartoryski estates, such as the women's cap from Majdan Sieniawski. The Megilat Ester case was probably dear to the heart of Izabela Czartoryska, since she decided to buy it – at the beginning of the 19th century, during the Napoleonic campaign – for its weight in silver coins.

The largest number of Judaica was acquired in the 19th century, with the last fragment of a women's *załóżka* breastpieces purchased for the collection in 1926. They are mainly represented by small utility items: fragrance containers used during the Havdalah ritual, a Sephardic amulet container and previously mentioned case for the Scroll of Ester, made with unique jeweller's craftsmanship, as well as elements of women's and men's clothing. An interesting item is a small medal, commonly known as a Zgorzelec Shekel, which is identical to the one recorded at the end of the 19th century in the collection of the Cabinet of Natural History of Princess Anna Jabłonowska in Siemiatycze. Some Judaica and the rest of the collection were secured and transported to Paris after the November Uprising, where they were kept at the Hôtel Lambert, as evidenced by the French import punches. Most of them, before entering the present building of the Princes Czartoryski Museum in Kraków, travelled, like the entire collection, a long road from Puławy through Sieniawa and Paris to Kraków. In an exhibition scheduled for 2019 at the Palace of the Princes Czartoryski Museum, a significant portion of them will take their deserved place in the permanent exhibition.